

к мировому господству и сознательным игнорированием различия между чужой и родной странами, между чужими и собственными внутренними делами (Х. Арндт «Истоки Тоталитаризма» – 1996 – С. 551).

Таким образом, в условиях тоталитаризма к источникам власти над обществом можно отнести: дублирование канцелярий и тотальный контроль тайной полиции над обществом.

Яковлев Д.В.

*доктор політичних наук, професор,
декан факультету правової політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»*

КИТАЙСЬКА РУЛЕТКА КНЯЗЯ ВОЛОДИМИРА

І. Вступ. Ситуація вибору

Кондорсе називає чотири причини хибного вибору: інтерес, підкуп пристрасті та хибні думки (Кондорсе. Про вибори. – Львів, 2004. – с. 5). Це екстраполюється на ситуацію будь-якого вибору: від повсякденного «рутинного» вибору товарів чи послуг до «Великого» вибору, який визначає долі мільйонів людей протягом століть.

Одним із визначальних для України – справді Великим – став вибір князя Володимира прийняти релігію Візантії, відомий як «Хрещення Русі». Цей вибір, як і полеміка, що його супроводжувала між представниками мусульман, юдеїв, християн Риму та Візантії, оповитий легендами. Очевидно, що Володимир справді опинився у ситуації вибору, яка включала проблему (необхідність заміни язичницького політеїзму), наявність альтернатив (юдаїзм, іслам, християнство), а головне – усвідомлення Володимиром ситуації вибору та здійснення ним відповідних кроків щодо обрання однієї з альтернатив.

Не слід сприймати рішення князя як «об'єктивне». Як і будь-який інший вибір, рішення було складним та базувалось на фрагментарному знанні князівської верхівки про релігії. А отже – вибір князя міг бути й іншим. І вибір Володимира зовсім не означає, що інший вибір неможливий, тому що його вже було зроблено у далекому 988 році. Ситуація «Великого» вибору може виникнути знову.

Але цей вибір неможливо відмінити. Він безумовно вплинув на подальшу історію, при чому так сильно, що ані сам князь, ані адепти релігійних альтернатив не могли навіть уявити собі силу та «вагу» цього вибору та його віддалені наслідки.

ІІ. Князь грає асоціаціями

Ситуація київського князя не була унікальною: у такій, або подібній ситуації опинялись хазари (каган прийняв юдаїзм), волжські булгари (які

обрали іслам), народи Моравії, Болгарії, Богемії, Польщі, Угорщини, які тривалий час балансували між візантійськими та римськими впливами. Їх дії були подібні до кроків Володимира: запросити адептів кожної з альтернатив представити власну релігію (а потім вступити у словесну полеміку) та відправити посольства, аби побачити реальний стан справ у країнах-претендентах.

У 986 році перед Володимиром Великим постало складне завдання: співставити релігії та обирати одну з чотирьох альтернатив. Він міг би послідовно їх порівнювати: римське християнство з юдаїзмом, юдаїзм з грецьким християнством, останнє – з ісламом. Але якщо у ситуації вибору ми порівнюємо послідовно три та більше альтернативи, то важко уникнути «парадоксу Кондорсе»: за попарного співставлення кожного претендента з кожним виявиться, що претендентові 1 надано перевагу перед претендентом 2, останньому – перед претендентом 3, а тому – перед претендентом 1. За два роки рішення було знайдено.

Але «київський вибір» було зроблено не методом послідовного порівнювання. Скоріше, князь і верхівка Київської Русі зробили життєвий вибір, враховуючи власні інтереси та певні обставини різної «ваги»: вибір Ольги, бездержавність юдеїв, заборону пити вино у мусульман, красу та велич служби у греків, їх вміння приймати бажаних гостей (описаний як «аудієнція Ліутпранда» блискучий та вражаючий прийом у імператора, що супроводжувався роздачею дарів та виступами акробатів і жонглерів) та ін.

Слухаючи виступи (полеміку) представників різних релігій князь та його оточення фактично грали в асоціації (така гра називається «китайська рулетка»). Якщо розглядати ситуацію Володимира з такого кута зору, то стає зрозумілим, що вибір – це болісний процес пошуку спільних асоціацій у якому не останню роль відграє бажання сторін такі асоціації шукати і знаходити.

Напевно, негативні асоціації викликав виступ мусульман (волзьських болгар), у якому йшлося про заборону їсти свинину, пити вино та необхідність робити обрізання. Промова посланців Папи Римського завершилась фразою Володимира «Йдіть звідки прийшли, бо й батьки наші не прийняли цього» (Повість минулих літ. – М.-Л., 1950. – с. 74). Юдаїзм Володимир не сприймає тому, що у його представників немає власної землі, а отже – і релігія у них хибна. Це зрозуміло. Верхівка Київської Русі ставила амбітні завдання з розвитку державності та подальшої військової та політичної експансії, тому асоціація юдаїзму з бездержавним станом народу також була негативною. Візантія ж асоціювалась з культурою, величчю держави та імператора, красою та багатством. Крім цього, у «Повісті минулих літ» вказується, що представник Візантії «філософ» виступав дуже довго. Тобто, він справді хотів переконати.

І все ж, «Великий» вибір – це ситуація «величезної свободи, коли дуже багато залежить від випадкових обставин, від ситуації, яка склалась у даний конкретний момент» (Фурман Д. Обране. – М., 2011. – с. 22). Дійсно, вибір князя міг би бути іншим. Княгиня Ольга власним прикладом не змогла переконати навіть найближче оточення прийняти Візантійське християнство,

Русь та Візантія постійно конфліктували, а у мусульманських джерелах згадується про перемогу у полеміці представника ісламу та прийняття Володимиром цієї релігії.

Та й М. Павич у «Хазарському словнику» показує різні інтерпретації вибору хазарського кагана у аналогічній ситуації, його варіативність. Вибір релігії відрізняється в залежності від джерел (християнських, ісламських, єврейських). Представники юдаїзму та ісламу програють дебати відповідно до християнських джерел і так далі. Пізні інтерпретації вибору Володимира також трактують його з позиції переможця – грецького християнства.

У «Хазарському словнику» говориться, що тільки за євреями не стоїть держава та військо (Павич М. Хазарський словник. – К., 1996). Тобто, обираючи юдаїзм Володимир міг би отримати тільки релігію, а не політичні «додатки». Але князь дійсно обрав більше, ніж релігію. Зрештою, він обрав шлях до імперії. І у цьому сенсі християнство Візантії стало найбільш вдалим вибором.

Великий вибір: спадок, випадок, доля?

Отже, що переважало у виборі Володимира – спадок (віра Ольги та деяких представників князівської верхівки), випадок (вільна гра асоціацій київських середньовічних «експертів» з релігійних питань), або раціональний розрахунок щодо посилення влади князя? У цей час київська еліта відчула власну долю, поклик до державотворення. Водночас, «Вакуум, утворений після падіння Римської імперії, заповнювався тим, що християнський світ усвідомлював себе не тільки як релігійну громаду, а й як єдину політичну спільноту. На Заході, де імперія впала раніше, саме єпископ Римський створив уявлення про новий лад, зіпертий на спільний авторитет латинської церкви і католицького імператора... На Сході, де Римська імперія проіснувала набагато довше, уявлення про подальший порядок, оснований на авторитеті грецької церкви і нового православного імператора, виникло тільки після появи цезарів, або царів, Московії» (Дейвіс Н. Європа. Історія. – К., 2006. – с. 308).

Володимир знайшов власну відповідь на головний виклик Середньовіччя: реорганізацію християнського світу в нові імперські системи. Як зауважує Н. Дейвіс, у цьому розумінні середньовіччя завершилось у 1493 році, коли остаточно утвердився титул цар, який обрав собі Іван III, великий князь Московський. Вибір Великого князя Київського грецького християнства став фундаментом православної імперії, головною подією середньовіччя на Сході Європи, долею Сходу.

Можна погодитись із тим, що середньовічна історія дійсно завершилась у 1493, або й у 1917 році (остаточне завершення «доби феодалізму»). Але чи завершилась історія, пов'язана із вибором Києва?